

Percepcija lokalnog stanovništva o učincima turizma: Studija slučaja grada Šibenika

Helena Nikolić

Sveučilište u Zagrebu, Ekonomski fakultet, Zagreb, Hrvatska

Sara Bura

Sveučilište u Zagrebu, Ekonomski fakultet, Zagreb, Hrvatska

Sažetak

Turizam predstavlja važnu odrednicu globalne prepoznatljivosti te regionalnoga rasta i razvoja Republike Hrvatske, posebice priobalnog dijela zemlje. Međutim, nedvojbeno je da svaka turistička djelatnost ima snažne ekonomske, sociokulturne, društvene i okolišne učinke. Masovni turizam donosi brojne prednosti. Ipak, rastuća koncentracija turista također vodi do negativnih učinaka, od kojih su najviše pogođeni lokalni stanovnici. Šibenik je turistički grad čiji se razvoj temelji ponajprije na turizmu, pri čemu je ova destinacija, zbog svoje višestoljetne povijesti i geoprometnog položaja, privlačna turistima. Cilj ovog rada je istražiti u kojoj mjeri turizam utječe na kvalitetu življenja lokalnog stanovništva na temelju preliminarnog istraživanja na uzorku stanovnika grada Šibenika. Svrha ovog rada je detaljno istražiti praktične aspekte turizma. Analizirat će se percepcija ispitanika i stvarni, opipljivi te mjerljivi učinci turizma, kako bi se izvukli vrijedni zaključci. Ovaj pristup omogućava dublje razumijevanje utjecaja turizma na različite aspekte društva i okoline.

Ključne riječi: turizam, učinci turizma, lokalno stanovništvo, Šibenik, Hrvatska

Vrsta članka: Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1.8.2023.

Prihvaćeno: 24.12.2023.

DOI: 10.2478/crdj-2023-0006

Uvod

Mnogo toga definira poimanje kvalitete života, te se kvaliteta života objektivno može sagledati kroz materijalno blagostanje, poduzetnički kapacitet, sigurnost, unaprjeđenje društvene zajednice i slične mjerljive parametre (Cummins, 1995). Učinci turizma na kvalitetu života su dvojake prirode (Biagi et al., 2020), te obuhvaćaju negativne i pozitivne učinke, koji se mogu objektivno mjeriti, ali su i rezultat subjektivne percepcije (Andereck & Nyaupane, 2011). Stoga je krucijalno da turistička djelatnost poluča dojam poboljšane kvalitete života kod lokalnog stanovništva, posebno u onim sredinama u kojima je dominantna gospodarska djelatnost upravo turizam i o kojem ovisi lokalni, regionalni pa i nacionalni prosperitet (Yu et al., 2016). Može se istaknuti kako dugoročni uspjeh turističke djelatnosti uvelike ovisi o sposobnosti lokalne zajednice da prihvati posjetitelje (Hwang et al., 2012).

Kako bi se istražio utjecaj turizma na lokalnu zajednicu u ovom radu fokus je na gradu Šibeniku, kao turističkoj destinaciji, koju karakterizira dobar geografski položaj, povoljni klimatski čimbenici te duga i bogata povijesno-kulturna baština, kao važan čimbenik razvoja turizma (Moric et al., 2021). Šibenik je vrlo dobro iskoristio svoje turističke resurse koji su pridonijeli razvoju Šibensko-kninske županije. Koncentracija turističke potražnje u Šibeniku je najveća tijekom ljetnih mjeseci, kao i u većini turističkih destinacija u Republici Hrvatskoj. Navedeni učinci su multidisciplinarni, a prvenstveno se ogledaju kroz ekonomske, sociokulturne i utjecaje na okolinu koja nas okružuje. Ekonomske koristi turizma su neminovne, kao i brojni sociokulturni učinci. U globaliziranom svijetu, koji teži za održivim rastom i razvojem svih segmenata na jediničnoj i globalnoj razini, sve veći interes se stavlja i na utjecaj turizma na okoliš.

Ipak, postavlja se pitanje kako lokalno stanovništvo percipira utjecaj turizma na njihovu zajednicu. Pri tome, lokalno stanovništvo svojom kulturom, tradicijskim vrijednostima, naslijeđem, znanjem, susretljivošću i gostoljubivošću definira specifična obilježja, odnosno identitet destinacije, a koji kreira stupanj poželjnosti turističke destinacije. Slijedom navedenog, definirana su tri istraživačka cilja: (i) temeljem relevantnih statističkih podataka, prikazati učinke turizma na primjeru grada Šibenika u ekonomskom, sociokulturnom i ekološkom pogledu, (ii) istražiti kako lokalno stanovništvo percipira učinke turizma te (iii) usporediti spoznate objektivne i subjektivne poglede na učinke turizma.

Rad je koncipiran u šest poglavlja. Nakon uvoda slijedi teorijska razrada tematike u kojoj je prikazan utjecaj turizma na različite segmente poput utjecaja na kvalitetu življenja lokalnog stanovništva kroz ekonomske i sociokulturne čimbenike, a obrađeni su i ekološki učinci. Potom slijedi analiza turističkog rasta i razvoja grada Šibenika, implementacija teorijskog okvira na primjeru Šibenika kroz analizu statističkih podataka relevantnih institucija. U nastavku se opisuje metodologija istraživanja, rezultati istraživanja, diskusija rezultata te zaključna razmatranja.

Ekonomске, sociokulturne i ekološke posljedice turizma

Ekonomске posljedice percipiraju se uglavnom kao pozitivne dok su sociokulturne i ekološke ocijenjene kao negativne ili barem neutralne (Birkić, 2016).

Uzajamna veza između turizma i ekonomskih učinaka je neraskidiva, pri čemu ekonomske koristi pridonose razvoju gospodarstva i ekonomskom blagostanju lokalnog stanovništva (Kumar et al., 2015). Ekonomske koristi turizma ogledaju se kroz porast dohotka i rast životnog standarda, rast bruto domaćeg proizvoda, poticanje poduzetništva, povećanje stope zaposlenosti, infrastrukturna ulaganja te kroz priljev javnog kapitala (Birkić et al., 2019; Gupta & Dutta, 2018). Intenzivira se i izvoz proizvoda i usluga, transformiraju se neprivredni resursi u aktivne turističke resurse te dolazi do regionalnog razvoja i učinaka prelijevanja (Hall, 2007; Macbeth et al., 2004). Naime, ta raznovrsnija turistička ponuda proizvoda i usluga je inicijalno osmišljena za turiste, no na raspolaganju je i lokalnom stanovništvu koje, upražnjavajući turistički sadržaj, podiže i kvalitetu svog života (Kachniewska, 2015).

Nasuprot tome, turistički razvoj za sobom povlači i određene negativnosti koje se ogledaju kroz dodatne lokalne troškove (društveni, komunalni i oportunitetni troškovi) odljev sredstava uslijed povećane potrebe za uvozom rada i kapitala, kontinuiranog porasta cijena nekretnina, proizvoda i usluga, nesrazmjer u intenzitetu ekonomskih aktivnosti kroz godinu i nemogućnost ostvarivanja ravnomjernih učinaka uz uvijek prisutnu neizvjesnost, kao i primoranost na investicije s upitnom isplativošću (Archer et al., 2012; Marzuki, 2012). U konačnici, vrlo često dovodi i do pretjeranog usmjeravanja sredstava isključivo u jedan sektor te ovisnosti o turizmu (Kaltenborn et al., 2008). Neovisno o tome radi li se o pozitivnim ili negativnim posljedicama, distribucija učinaka vrlo često nije pravedna, pri čemu se često glavnina ekonomskih koristi implementira izvan lokalne zajednice dok gotovo sve štetne posljedice (posebice društvene i ekološke) i popratni troškovi ostaju na teret lokalne sredine (Reindrawati, 2023; Brohman, 1996; Sadler & Archer, 1975).

Sociokulturni utjecaji turizma reflektiraju se kroz sinergijsko djelovanje i društveno-kulturno miješanje lokalnog stanovništva, lokalne turističke ponude i onoga što turisti nose u sebi i sa sobom (Liu, 2003). Pri turističkoj aktivnosti dolazi do pokušaja identifikacije stereotipnih zahtjeva turista i, posljedično, sve veće modernizacije društva s jedne strane, upoznavanja lokalne kulture od strane turista s druge strane i konstantno prisutnog uzajamnog nadmetanja u financijama (Alobiedat, 2018). Sve su to razlozi zbog kojih se stvara i razvija masovni turizam (Jelinčić, 2006). Pritom, sociokulturni učinci mogu izazvati propadanje obrta s tradicionalnom ponudom, a nerijetko turistički interes za tradicijom pretvara lokalne proizvode u luksuzna dobra (Bartis & Madlwabinga, 2020).

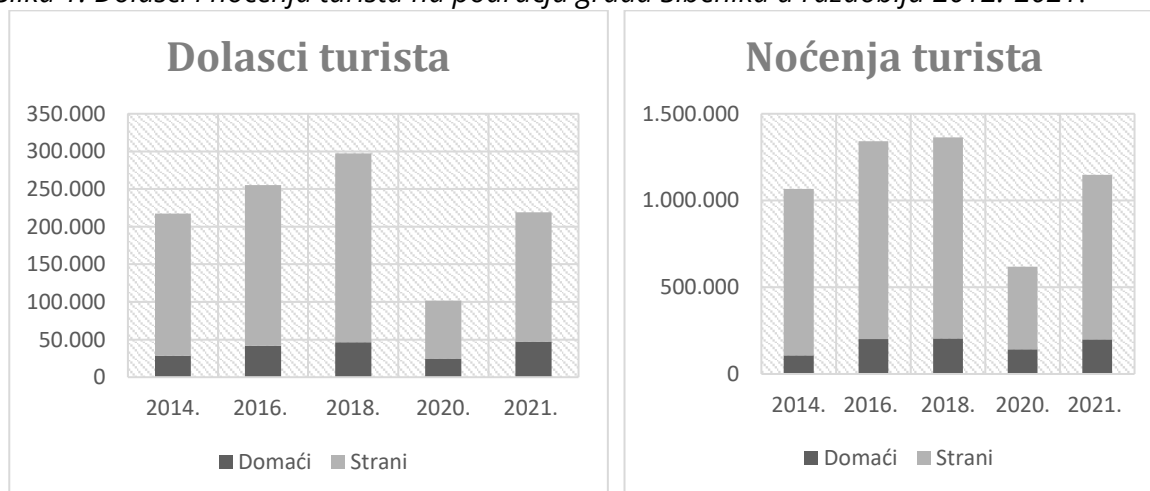
Što se tiče utjecaja turizma na okoliš, on se ogleda kroz ljudski faktor i intenziviranje potražnje za turističkim sadržajem te posljedično kreiranja ponude koja će zadovoljiti tu istu potražnju (Pigram, 1980; Pisarović et al., 2022). Tako dolazi do narušavanja, iskorištavanja, pa i uništavanja prirodnih resursa zarad ekonomskih učinaka (Farrell & Runyan, 1991). Vrlo često to zadiranje u okoliš biva i nestručno čime se dodatno

intenziviraju negativni učinci i dovodi u pitanje održivost turizma u budućnosti. Ipak, za nesmetano odvijanje turističkih djelatnosti, neizbježno je interveniranje u okoliš, koje se odvija kroz izgradnju smještajnih, ugostiteljskih i drugih turističkih objekata, prometnica, informacijsko-komunikacijske infrastrukture i slično (Ren et al., 2019) te je potrebno uspostaviti ravnotežu između ekonomskih ciljeva i održivosti (Peijć Bach et al., 2022). Prirodna i kulturna baština ima veliki značaj za turizam te se s posebnom pažnjom pristupa i nastoji očuvati ista (GhulamRabbany et al., 2013). Pozitivne posljedice su vidljive i u strateškom pristupu u kojem je naglasak na održivosti, odnosno vođenju računa o ekološkoj dimenziji u budućnosti (Ramkissoon, 2023; Baloch et al., 2022).

Grad Šibenik kao turistička destinacija

Šibenik, smješten u srcu Dalmacije u Hrvatskoj, predstavlja jedinstvenu turističku destinaciju koja odiše poviješću, kulturom i prirodnom ljepotom. Grad je poznat po svojoj impresivnoj tvrđavi svetog Nikole, koja je dio UNESCO-ve svjetske baštine, te bogatim kulturnim naslijeđem koje se najbolje očituje u katedrali svetog Jakova, također dijelu UNESCO-ve baštine. Šibenik nudi širok spektar aktivnosti: od istraživanja povijesnih uličica i trgova, do opuštanja na prekrasnim plažama i uživanja u autentičnoj dalmatinskoj gastronomiji. Okružen je i izvanrednim prirodnim ljepotama, uključujući Nacionalni park Krka i Kornatsko otočje, što ga čini idealnim mjestom za ljubitelje prirode i avanturiste. Sve to čini Šibenik privlačnom destinacijom za raznolike profile posjetitelja, od povijesnih entuzijasta do ljubitelja prirode i sunca. Broj posjetitelja grada Šibenika neprestano raste, posebice stranih, uz iznimku pandemijskih godina (Slika 1). Međutim, i nakon pandemije vrlo brzo dolazi do oporavka pa je tako već u 2021. godini došlo do povećanja u dolascima za 124% i 101% u noćenjima u odnosu na 2020. godinu. Vrhunac dolazaka zabilježen je 2019. godine kad je 370.276 turista posjetilo Šibenik te ostvarilo 1.638.595 noćenja.

Slika 1: Dolasci i noćenja turista na području grada Šibenika u razdoblju 2012.-2021.

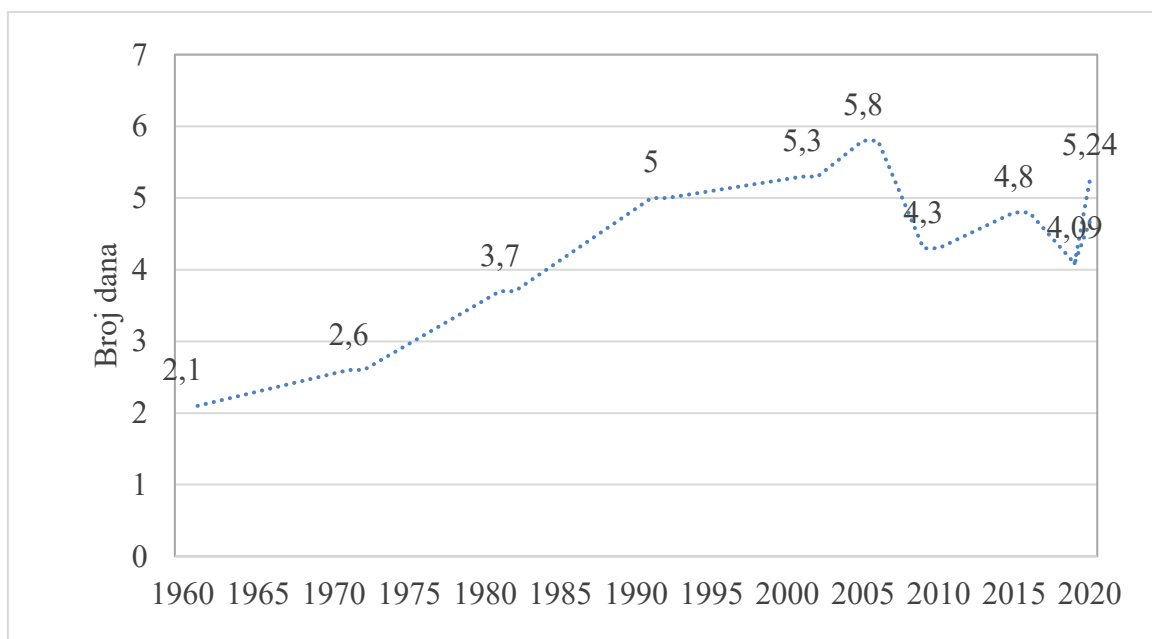

Izvor: Grad Šibenik (2021).

Prema podacima Turističke zajednice grada Šibenika i Obrtničke komore, grad je u posjedu 15.167 smještajnih kapaciteta, gotovo tisuću ugostiteljskih i uslužnih objekta, a potražnja za sezonskim radnicima je iznimno izražena. Grad s okolicom broji 42.986 stanovnika, a gradsko naselje ima 31.085 stanovnika (DZS, 2023) od čega se svega 30% lokalnog stanovništva ne bavi iznajmljivanjem, ugostiteljstvom i sezonskim poslovima vezanim uz turizam na području grada Šibenika. Ipak, većina lokalnog stanovništva živi od turizma pa je interesantno zamijetiti kako je skoro izjednačen broj stanovnika s brojem ležaja u privatnom smještaju koji iznosi oko 40.000. Privatni smještaj je uvijek dominirao u Šibeniku, a pandemija ga je dodatno popularizirala te je u 2020. godini privatni smještaj prešao hotelski za više od 100%. No, ne treba zanemariti ni visoku koncentraciju hotela, kampova i vezova koji su također dio receptivne turističke ponude Šibenika.

Zanimljivo je promotriti i rast i napredak turizma kroz prosječan boravak turista u danima u gradu Šibeniku (Slika 2). Naime, sredinom prošlog stoljeća, turizam je bio sporedna djelatnost. Globalna percepcija o Šibeniku je bila vezana uz industrijalizaciju koja je za sobom vukla nepoželjnost i nepovjerenje u kvalitetu prirodnih, kulturno-umjetničkih, društveno-rekreativnih i manifestacijsko-ambijentalnih resursa. Većinu tadašnje turističke potražnje su činili domaći gosti (više od tri četvrtine) koji su se zadržavali u prosjeku oko 2 dana.

Slika 2. Prosječan boravak turista u Šibeniku u danima u razdoblju 1960.-2020. (broj dana)

Izvor: Turistička zajednica grada Šibenika (2022).

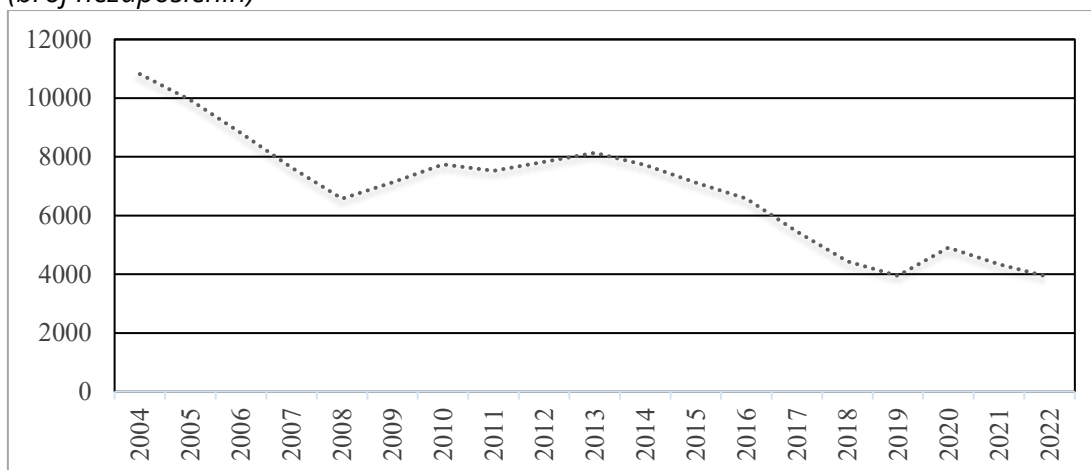
Osamdesetih i devedesetih godina nastupa transformacija Šibenika iz industrijskog grada u turistički poželjnu destinaciju te se situacija vidno mijenja u korist stranih turista koji čine više od pola udjela, kako u dolascima tako i u noćenjima, te turista koji su svoj boravak u Šibeniku udvostručili (5 dana). Šibenik nije iskusio drastična

smanjenja u zadržavanju turista u gradu niti tijekom pandemije, što ukazuje na sadržajno bogatu i raznovrsnu ponudu koja je turiste vezala za ovaj turistički grad.

Učinci turizma na grad Šibenika

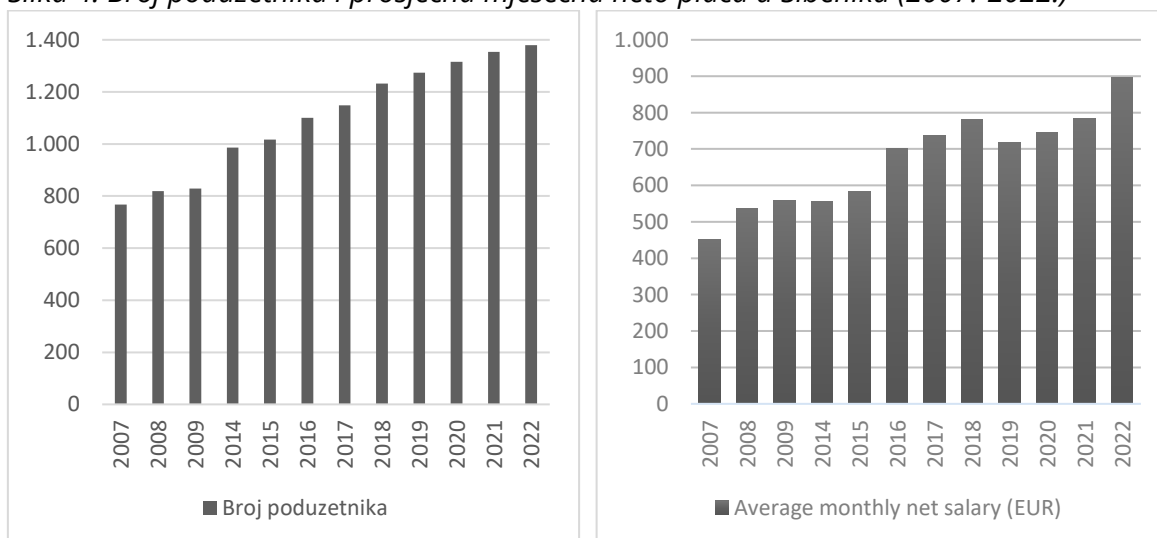
Ekonomske koristi turizma na grad Šibenik se najviše očituju kroz rast direktnog i indirektnog zapošljavanja te kroz rast poduzetničke aktivnosti i rast dohotka, odnosno prosječne mjesečne neto plaće. Kako su se turističke aktivnosti intenzivirale, tako je Šibenik doživljavao ekonomski procvat. Naime, nezaposlenost blago povećala u vrijeme recesije i tijekom pandemijskih godina, ali se u suštini smanjivala i u konačnici je smanjena za 64% u 2022. godini u odnosu na 2004. godinu (Slika 3).

Slika 3: Registrirana nezaposlenost u Šibensko-kninskoj županiji u razdoblju 2004.-2022. (broj nezaposlenih)

Izvor: Hrvatski zavod za zapošljavanje (2023)

Slika 4: Broj poduzetnika i prosječna mjesečna neto plaća u Šibeniku (2007.-2022.)

Izvor: izrada autora prema: Fina (2023) i Hrvatska gospodarska komora (2015)

S druge strane, broj poduzetnika je konstantno rastao u svim promatranim godinama (Slika 4). Uglavnom je taj postotni rast na godišnjoj razini iznosio oko 4%, no ako se promatra 2007. godina, kad je broj poduzetnika iznosio 767, i 2021. godina, kad ih je bilo 1.354, vidljiv je porast broja poduzetnika za 43% u promatranom četrnaestogodišnjem razdoblju. Poduzetnička aktivnost na prostoru grada Šibenika se očituje najviše kroz otvaranje specijaliziranih trgovina te mnogobrojnih ugostiteljskih objekata.

Slika 4 prikazuje i prosječnu mjesečnu plaću u Šibeniku koja također bilježi konstantni uzlazni trend, uz iznimku pandemijske 2019. godine, te je u promatranom razdoblju porasla za 50%. Može se zaključiti kako je u ekonomskom pogledu Šibenik doživio rast životnog standarda.

Suprotno koristima, ekonomske štete vidljive su u sezonskoj inflaciji. Naime, u turističkoj sezoni cijena proizvoda i usluga u prosjeku rastu 67% u odnosu na izvansezonsku ponudu. Dodatno, grad se bori sa velikim rastom društvenih troškova nastalih zbog razvoja turizma. Najupečatljiviji primjer je zagađenost grada tijekom sezone te pucanja kanalizacijskih cijevi u turističkoj sezoni što je izazvalo značajno povećanje komunalne naknade od 50%.

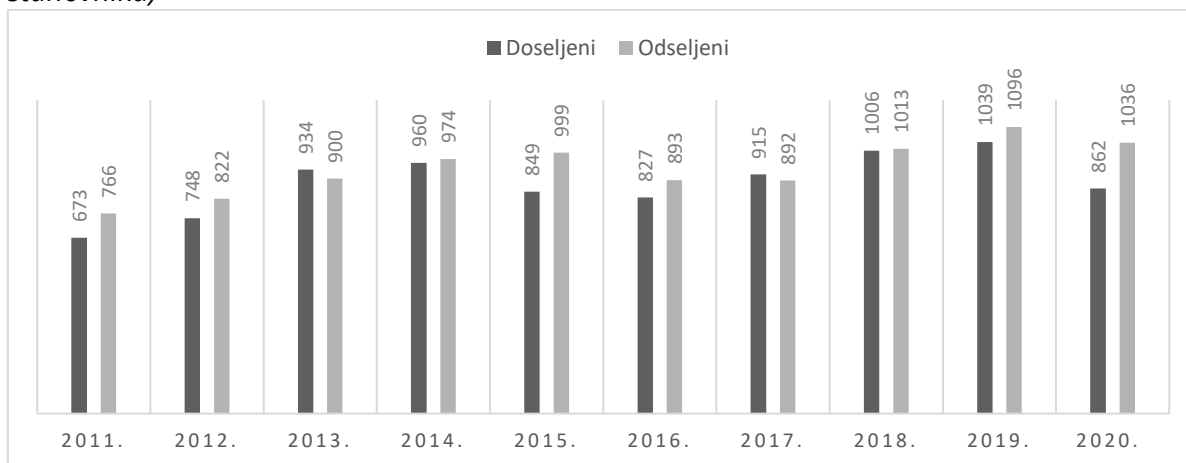
Što se sociokulturnih učinaka tiče, treba istaknuti javna kapitalna ulaganja u infrastrukturu, koja su sufinancirana EU fondovima, te ulaganja u turističke resurse putem restauracije kulturnih spomenika i građevina (Šetnica sv. Ante, Katedrala sv. Jakova) što je ujedno i pozitivan učinak turizma na okoliš. Sezonski obrti s ponudom proizvoda i/ili usluga s tematikom lokalne kulture zažive za vrijeme turističke sezone. Upravo ovaj sociokulturni učinak se može povezati i s ekonomskim učinkom rasta poduzetničke aktivnosti malih poduzetnika/obrnika.

Na primjeru grada Šibenika, uz paralelu ekonomskih učinaka, veže se neiskorištenost ruralnih područja (u svrhu ruralnog turizma), koja dovode do depopulacije ruralnih i slabije razvijenih područja. Stoga, Turistička zajednica grada Šibenika proteklih nekoliko godina potiče seoski turizam kroz razne programe i akcije. Bitan element svake kulture je i jezik, koji se tijekom turističke sezone mijenja tj. prilagođava se turističkoj potražnji. U gradu Šibeniku osnovni preduvjet za zapošljavanje u turizmu je znanje jednog ili dva strana jezika. Neizbježna tema u gradu Šibeniku je i pretjerana eksploatacija prirodnih resursa. Nacionalni park Krka je, stoga, unazad par godina uveo restrikciju broja posjetitelja te je prije dvije godine zabranio kupanje u istom kako bi se sačuvao od sezonskih zagađenja otpadom te uništavanja sedre.

Konkretni statistički pokazatelji sociokulturnih učinaka mogu se promotriti i kroz migracijska kretanja. Ukupni saldo migracijskih kretanja promatranog desetogodišnjeg razdoblja je negativan. U Šibenik je imigriralo ukupno 8.813 ljudi, a emigriralo je 9.390 ljudi. Ipak, kad se promatraju pojedine godine, vidljive su varijacije pa je tako u 2013. i 2017. bilo više useljavanja, dok su 2014. i 2018. gotovo izjednačene u doseljavanjima i odseljavanjima, odnosno migracijski saldo je skoro nula (Slika 5). U strukturi je vidljivo da više od pola stanovništva Šibenika (~54%) od rođenja živi u gradu dok je preostali

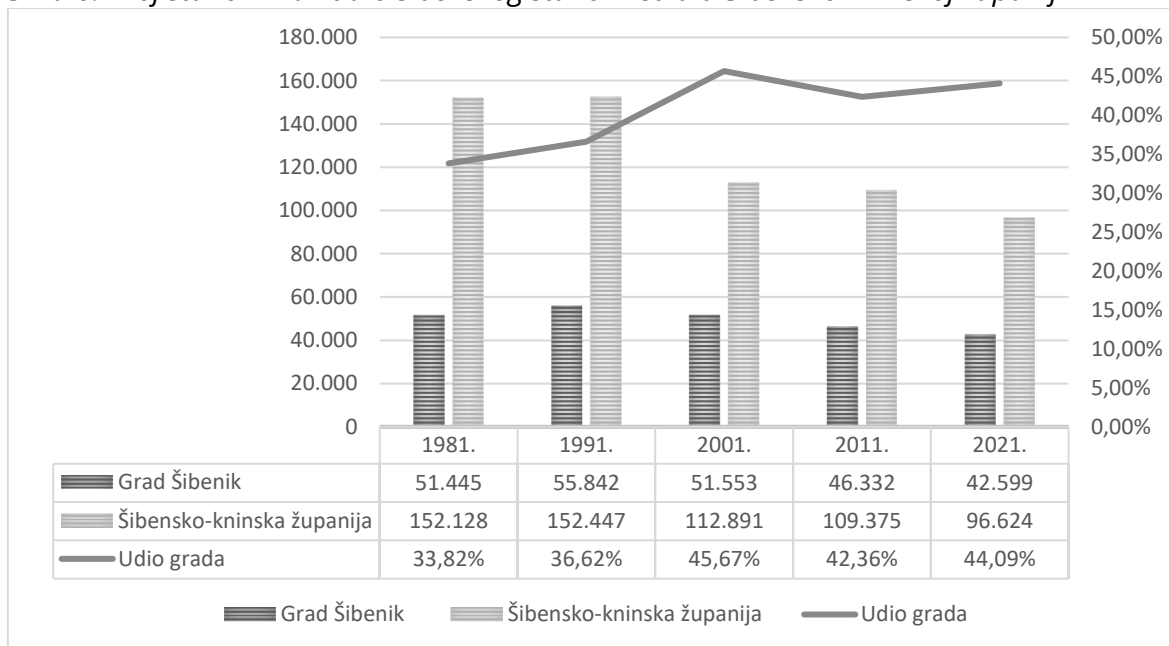
dio sklon migracijama iz okolice što ukazuje na velike migracije na prostoru grada i županije.

Slika 5: Doseljeno i odseljeno stanovništvo na području grada Šibenika 2011.-2020. (broj stanovnika)

Izvor: DZS (2020)

Slika 6: Broj stanovnika i udio šibenskog stanovništva u Šibensko-kninskoj županiji

Izvor: Izrada autora prema Urbanistički zavod grada Zagreba (2017).

Može se zaključiti kako je vidljivo povećanje udjela stanovništva šibenskog stanovništva što istovremeno uzrokuje depopulaciju ruralnih i slabije razvijenih područja u županiji motiviranom težnjom za životom u urbanom središtu koje pruža više mogućnosti (Slika 6). Navedene podatke potkrjepljuju dodatno i podaci vezani za prevladavajući udio onih koji su se u Šibenik doselili iz ostalih dijelova Hrvatske, njih čak 81%.

Interes za životom u Šibeniku potkrijepljen je i podacima o gustoći naseljenosti. Naime, Šibensko-kninska županija se sastoji od 32 naselja, a najveća koncentracija stanovništva je u Šibeniku. Gustoća naseljenosti središnjeg naselja Šibenika iznosi 792,19 stanovnika na kvadratnom kilometru što je ujedno i najveća gustoća naseljenosti urbaniziranih naselja (Urbanistički zavod grada Zagreba).

Konačno, utjecaj turizma na okoliš vidljiv je kroz strategiju Turističke zajednice grada Šibenika koja u svojim godišnjim planovima rada izdvaja novac za lokalna mjesta te promiče održivi razvoj istih. Najviše se to u Šibeniku odražava kroz eko ili zelene akcije građana koje se ogledaju kroz čišćenje plaža i morskog dna. Grad Šibenik je tijekom turističke sezone prepun smeća (vrećice, plastične boce,...) što ne pridonosi stvaranju imidža destinaciji. Infrastruktura grada nije adekvatna za veliki broj ljudi koji stvara enormni pritisak na prirodne resurse. Posljedice u gradu Šibeniku se reflektiraju i kroz nedostatan parking i probijanje kanalizacijskih sustava što dodatno pojačava pretjerana gradnja stambenih objekata. S obzirom, na svoju veličinu, Šibenik se suočava s problemom buke za vrijeme ljetnih mjeseci. Naime, za vrijeme ljetnih mjeseci organizirane su mnogobrojne manifestacije i koncerti te se produžuje rad ugostiteljskih objekata.

Istraživanje percepcije šibenskog stanovništva o ekonomskim, sociokulturnim i okolišnim posljedicama turizma

Metodologija istraživanja

Preliminarno istraživanje posljedica razvoja turizma na stanovništvo grada Šibenika provedeno je putem anketnog upitnika. Istraživački instrument se sastoji od 8 pitanja od koji su 5 pitanja višestrukog izbora. Nadalje, 2 pitanja su zatvorenog tipa u kojima je ispitanicima pružena mogućnost odgovora sa da ili ne te o pozitivnim i negativnim učincima turizma. Zadnje pitanje je otvorenog tipa u kojem je ispitanicima dana mogućnost esejskog odgovora da objasne kako turizam osobno utječe na njih. Ekonomska dimenzija u anketnom upitniku je razrađena temeljem Marzukijeve (2012) podjele ekonomskih šteta i koristi turizma na lokalno stanovništvo dok su sociokulturni učinci koncipirani na temelju kategorizacije koju je izradila Jelinčić (2006). Također, kroz dio pitanja istražuje se i utjecaj turizma na okoliš grada.

Prikupljanje podataka provedeno je u razdoblju od 20 dana krajem 2022. godine i početkom 2023. godine. Uzimajući u obzir na lokalno stanovništvo nije homogena skupina, ono se ipak promatra kao ključan faktor ukupne turističke ponude kao i aktivnog čimbenika u stvaranju imidža i doživljaja destinacije.

Anketni upitnik je ispunilo 165 punoljetnih ispitanika koji imaju prebivalište ili boravište u gradu Šibeniku, pri čemu je ciljana populacija predstavljala građane grada Šibenika koji se ne bave turizmom i djelatnostima povezanim s turizmom.

Rezultati istraživanja

Ekonomskih koristi se u najvećoj mjeri ogledaju u rastu javnih prihoda od sredstava prikupljenih po osnovi naplaćenih poreza (21%) te rastu poduzetničkih aktivnosti, odnosno poticanju malog i srednjeg poduzetništva (21%). Stanovnici primjećuju i porast javnih i privatnih kapitalnih ulaganja (15%) kao i porasta direktnog i indirektnog zapošljavanja (14,5%). Pozitivan učinak turizma ogleda se i kroz utjecaj na nacionalno gospodarstvo, te 10,9% ispitanika smatra kako turizam pridonosi općem gospodarskom rastu i razvoju, 10,3% da pridonosi rastu životnog standarda lokalnog stanovništva, a 7,3% smatra da utječe izravno na rast bruto domaćeg proizvoda.

Tablica 1: Percepcija ekonomskih koristi od turizma u Šibeniku od strane ispitanika

Primjećujete li neke od navedenih od navedenih ekonomskih koristi turizma na primjeru grada Šibenika?	%
Rast poduzetničke aktivnosti (malo i srednje poduzetništvo)	21,2
Rast javnih prihoda od sredstva prikupljenih po osnovi naplaćenih poreza i boravišnih pristojbi	20,6
Rast kapitalnih ulaganja (javna i privatna)	15,2
Rast direktnog i indirektnog zapošljavanja te restrukturiranje tržišta rada	14,5
Poticanje općeg gospodarskog rasta i razvoja	10,9
Rast životnog standarda lokalnog stanovništva	10,3
Rast bruto domaćeg proizvoda	7,3

Izvor: autorsko istraživanje

S druge strane, najveće ekonomske štete vide se u kontekstu povećanih troškova, bilo da se radi o sezonskom povećanju cijena proizvoda i usluga ili drugom obliku inflatornih učinaka (oportunitetni troškovi, društveni troškovi nastali zbog razvoja turizma poput troškova oko zbrinjavanja otpada, rast cijena nekretnina i sl.). Zanimljivo je izdvojiti i prekomjernu gospodarsku ovisnost o turizmu koje je svjesno 14% ispitanika, a 10% je onih kojima smeta pretjerana sezonalnost. Nekolicina ističe nepotreban odljev sredstava za potrebe uvoza inozemne radne snage (7%) kao i primoranost na dodatne investicije zbog kratkotrajne turističke sezone, a povećanih standarda i prohtjeva turista (8%). Tome zasigurno pogoduju i niske stope povrata na investicije koje uočavaju 4% ispitanika.

Nastavno na sociokulturne učinke turističke djelatnosti, koje je lokalno stanovništvo zamijetilo, ispitanici u uzorku u velikoj mjeri izdvajaju one negativne (Tablica 3). Turističku djelatnost smatraju krivcem za gubitkom identiteta kojeg percipiraju kroz promjenu jezika te nametanje strane kulture od strane turista (16,5%). Nadalje, 14% njih smatra kako sezona utječe na prekomjernu komercijalizaciju lokalne kulture te degradaciju okoliša. Povećani porezni pritisak radi izgradnje u turizmu uočava 12% ispitanika, a zamjetna je i povećana stopa kriminala i vandalizma uz prekomjernu eksploataciju resursa grada (20%). Također, da je turizam izazvao i depopulaciju ruralnih i slabije razvijenih područja u okolici smatra 5% ispitanika. Distribucija

rezultata u korist pozitivnih sociokulturnih učinaka je sljedeća: 11,5% ispitanika uočava oživljavanje lokalne umjetnosti i obrta te jednak postotak vidi izgradnju javne infrastrukture, dok svega 6,5% ispitanika ocjenjuje da je prisutno poticanje lokalnog ponosa kroz turizam te da je došlo do unaprjeđenja suradnje i većeg mira u zajednici (3%).

Tablica 2: Percepcija ekonomskih šteta turizma u Šibeniku od strane ispitanika

Primjećujete li neke od navedenih ekonomskih šteta turizma na primjeru grada Šibenika?	%
Sezonska inflacija	24,2
Rast cijena nekretnina	18,2
Prekomjerna gospodarska ovisnost o turizmu	13,9
Prethjerana sezonalnost	9,7
Oportunitetni troškovi	7,9
Potreba investiranja u infrastrukturu koja je potrebna samo u sezoni	7,9
Odljev sredstava na uvoženje inozemne radne snage	7,3
Rast društvenih troškova nastalih zbog razvoja turizma	6,7
Niska stopa povrata na investicije	4,2

Izvor: autorsko istraživanje

Tablica 3: Percepcija sociokulturnih učinaka turizma od strane ispitanika

Uočavate li neke od sociokulturnih učinaka turizma na području grada Šibenika	%
Gubljenje identiteta (promjene u korištenju jezika te nametanje stranih kultura)	16,4
Komercijalizacija lokalne kulture, degradacija okoliša	13,9
Povećani porezni pritisak radi turizma	12,1
Turizam pomaže izgradnju javne infrastrukture	11,5
Turizam pridonosi oživljavanju lokalnih umjetnosti i obrta	11,5
Porast stope kriminala i vandalizma	10,9
Pojačana ili pretjerana eksploatacija kulturnih i prirodnih resursa	9,1
Turizam utječe na lokalni ponos	6,7
Depopulacija ruralnih i slabije razvijenih područja	4,8
Turizam unaprjeđuje suradnju, razumijevanje i mir	3

Izvor: autorsko istraživanje

Posljedice turizma po okoliš grada Šibenika reflektiraju se i u pozitivnom i u negativnom smislu (Tablica 4). Naime, infrastrukturna unaprjeđenja riješila su brojne ekološke i komunalne probleme smatra 56% ispitanika dok se 28% njih priklanja stavu da je, zahvaljujući turizmu, vidljivo angažiranje gradskih vlasti u zaštiti i restauriranju spomenika prirode i kulture te da je vidljiv gradski angažman oko održavanja šuma i plaža (16%). Oprečni ekološki učinci ogledaju se u onečišćenju vode zraka i tla krutim i tekućim otpacima kao i bukom uslijed obavljanja i provođenja različitih turističkih aktivnosti (64%), promjenom u broju i kvaliteti biljnih i životinjskih zajednica uslijed

gradnje objekata, ekscesivnog ribolova i ostalih aktivnosti (20%) te smanjenim zalihama vode, fosilnih goriva i povećanih rizika od požara (16%).

Tablica 4: Pozitivni i negativni učinci turizma na okoliš Šibenika

Uočavate li neke od pozitivnih učinaka turizma na okoliš na području grada Šibenika?	%
Poboljšanje infrastrukture	55,8
Bolje održavanje okoliša	16,4
Interes za zaštitu i restauraciju povijesne baštine	27,9
Uočavate li neke od negativnih učinaka turizma na okoliš na području grada Šibenika?	%
Onečišćenje i buka	64,2
Negativne promjene u biocenozi	20
Redukcija prirodnih resursa	15,8

Izvor: autorsko istraživanje

U pitanju otvorenog tipa subjektivnih turističkih učinaka, ispitanici najviše ističu nezadovoljstvo prometom, komunalijama i povećanim opsegom posla bez novčane naknade. Navode povećan broj prekršaja i kaznenih dijela imovinskog kriminaliteta, fiksne plaće unatoč inflaciji, unaprijeđenu, ali i dalje neadekvatnu, prometnu infrastrukturu koja izaziva zagušenost i nemogućnost kretanja privatnim prijevoznim sredstvima i sl. S druge strane, entuzijizam je prisutan radi živosti koju sezona daje, ali smetnju predstavlja pretjerana gustoća naseljenosti koja se ogleda kroz narušavanje osnovne privatnosti i onečišćenja okoliša uslijed prevelikog nemara i pohlepnosti turista. Određeni ispitanici pozdravljaju mogućnost socijalizacije koju turizam donosi i ostvarenja društvenih ciljeva dok za druge ta noćna aktivnost grada stvara enorman problem. Smatraju da im se narušava kućni red i unosi nemir, posebice stanovništvu koje živi u staroj jezgri grada.

Međutim, kad se sumiraju svi utjecaji koji proizlaze iz turizma ispitanici su podijeljeni. Više od polovine ispitanika, 54,5% ispitanika smatra kako turizam ima više pozitivnih učinaka na lokalno stanovništvo usprkos ljetnim gužvama, visokim cijenama te lokalnoj nervozi doživljavaju turizam kao vrijeme kada se grad Šibenik budi i nudi najbolje za sve. S druge strane, 45,5% ispitanika navodi negativan učinak zbog povećanog opsega posla, nesnosnih gužvi te prejake buke u gradu.

Diskusija rezultata istraživanja

Istraživački cilj je bio staviti u odnos teoriju i praksu, odnosno istražiti kako teorija, koja objašnjava i očituje ekonomske i sociokulturne koristi i štete te učinke na okoliš koji proizlaze iz turizma, i praksa, odnosno stav građana turističke destinacije - Šibenika, valoriziraju turizam. U teorijskom dijelu rada navedene su ekonomske štete i koristi, koje se izmjerene prema statistikama relevantnih institucija, a potom uspoređene sa stavovima sudionika ovog istraživanja.

Šibenčani su podijeljeni po pitanju ekonomskih učinaka te se rezultati istraživanja ukazuju na nezadovoljstvo u kontekstu profitabilnosti, posebice na osobnom nivou. Navedeno se može pripisati dugogodišnjem neuređenom sustavu nadzora i kontrole poduzeća koji je pogodio neformalno deklariranim turističkim aktivnostima, neadekvatno prikazanim poslovnim rezultatima i raspodjeli dobiti koji su zasigurno oštetili pojedince. Prema tome, kad se promatra sam rast poduzetničkih aktivnosti, ne mogu se zanemariti štete koje proizlaze iz njega ili su u uskoj korelaciji s njim. Drugim riječima obrti posluju samo sezonski uz veliku sezonsku inflaciju koja se primjenjuje na lokalno stanovništvo i na turiste podjednako. Navedene ekonomske štete vrlo intenzivno pogađaju stanovništvo što je vidljivo kroz istraživanje.

Problematika Šibenika je uskogrudnost u kontekstu gospodarskih aktivnosti jer je lokalno stanovništvo svjesno ovisnosti prosperiteta o samo jednoj djelatnosti – turizmu. Nadalje, neravnomjernu raspodjelu profita osjećaju i u kontekstu šteta naglašavajući kako, unatoč izraženom poduzetničkom duhu, niska stopa povrata na neophodne investicije stvara problem. Generalno gledajući, problem je vidljiv u kratkom trajanju sezone o kojoj ovisi lokalno stanovništvo. Dodatno, financijski uteg im stvara i konstantno prisutna inflacija koja, je, uz globalna događanja, još zamjetnija na lokalnoj razini.

Iz turizma proizlazi rast direktnog i indirektnog zapošljavanja, ali prema potražnji u sezoni kad se traže samo direktni oblici zapošljavanja u turizmu. Stoga je financijski pritisak jako teško izdržati uslijed niza nelogičnosti među kojima je svakako i konstantno prisutan sukob između prigovora poslodavaca po pitanju nedostatka i nemogućnosti pronalaska radnika, a s druge strane visoke stope nezaposlenosti u Republici Hrvatskoj. Kad se tome pridoda „nemogućnost pronalaska posla“, vremenski pritisak, visoka davanja, neplaćeni prekovremeni sati, jasno je kako postoji niz problema koje je potrebno formalno ustrojiti i rješavati. Isto tako, turizam nedvojbeno potpomaže rastu javnih prihoda, koje grad Šibenik koristi za poticanje održivog razvoja ruralnih područja, izgradnju infrastrukture te održavanje kulturne i prirodne baštine. Međutim, bez obzira na dugogodišnje planove rada, koje kreira Turistička zajednica, ruralna područja i dalje su nedovoljno razvijena te se stanovništvo tih područja seli u urbanije dijelove.

Analizirajući dalje sociokulturne čimbenike tu su zamjetni intenzivni prvenstveno negativni učinci. Lokalno stanovništvo je još uvijek relativno zatvoreno i osjetljivo na društvene promjene, a vidno im smeta gubitak kulturološkog identiteta te sve intenzivnije stvaranje zajedničke globalne kulture. Prevelik objektivizam i površno poimanje višestoljetne kulturne baštine kroz turizam, gubitak istinskih vrijednosti i suvereniteta dodatno je ugrožena neadekvatnim radnjama koje intenziviraju nesigurnosti u društvu. Nadalje, turizam povećava društvenu aktivnost i mogućnosti koje zasigurno pozitivno utječu na sociološku dimenziju stanovnika maloga grada, ali te koristi uglavnom percipira mlađa populacija dok starijoj isto unosi znatan nemir. Šibenik ulaže u kulturne manifestacije i zabavne programe koji su atraktivni i turistima i lokalnom stanovništvu, ali kao glavni nedostatak takvih manifestacija proizlazi buka

do kasnih noćnih sati. Ipak, ispitanici usprkos određenim pritužbama smatraju da turizam obogaćuje grad i donosi vječnost njihovoj kulturi.

Osim ekonomskih i sociokulturnih učinaka istražen je i utjecaj turizma na okoliš. Riječ je o vrlo delikatnoj i osjetljivoj temi koja generalno pogađa cijeli svijet. Tu su intenzivno prisutni i pozitivni i negativni učinci koji su najčešće rezultat nastojanja s jedne strane lokalnih vlasti da zaštite okoliš i unaprjeđuju kulturno i društveno dobro, a s druge strane turista i turističkih djelatnika koji, zarad zabave, profita i drugih vlastitih motiva, floru i faunu, odnosno ekologiju općenito, stavljaju u drugi plan onečišćujući okoliš te stvarajući enorman pritisak na ograničene resurse. Neosporno je da se kroz programe i planove ustanova i institucija grada Šibenika nastoji poboljšati i proširiti turistička ponuda uz očuvanje okoliša, ali se vrlo često zanemaruju želje i potrebe lokalnog stanovništva. Primjerice, umjesto da se raspišu natječaji za zapošljavanje u gradskoj čistoći, grad organizira akcije u kojima lokalno stanovništvo vrši akcije čišćenja obale i podmorja. Međutim, neosporan je trud i napor Turističke zajednice i samih gradskih vlasti da potaknu daljnji rast i razvoj turizma na području grada Šibenika i okolice.

Kad se povuče paralela s pitanjima o povećanim poreznim davanjima za izgradnju infrastrukture, koju kao negativnu stranu vidi desetina ispitanika za razliku od većinske ispitanika koji kroz tu istu infrastrukturu zamjećuju okolišne napretke, može se konstatirati kako Šibenčani ipak generalno uviđaju pozitivne učinke. Međutim, mnogo je tu problema, no uglavnom se radi o problemima koji zahtijevaju višegodišnje investicije. Problem, na primjer, parkinga u samom gradu je nepoželjna i naizgled nerješiva tema. Grad Šibenik na problem parkinga odgovara izgradnjom podzemne garaže, koja nije dostatna niti adekvatna jer loši vremenski uvjeti često uzrokuju poplave.

Detaljnijom analizom pitanja otvorenog tipa može se zaključiti kako lokalno stanovništvo uglavnom percipira štete, ali i koristi. Naime, ispitanici percipiraju turističku sezonu kao vrijeme aktivnog djelovanja svih aspekata grada Šibenika koji za sobom povlači nezadovoljstvo i tešku prilagodbu lokalnog stanovništva na povećanu gustoću naseljenosti i gubitak komfora kojeg nosi život van sezone. Problematika neformalnog rada također je izražena i kroz nedovoljno i neadekvatno plaćenu radnu snagu.

Zaključak

Turizam je neosporno vrlo bitna stavka tranzicijskih, resursno primarnim srednje bogatih, ali povijesno i kulturološki potkovanih zemalja koje obiluju prirodnim ljepotama. Upravo takvo je i hrvatskog gospodarstvo. Turistički značaj, ne samo za nacionalno, nego i za lokalno gospodarstvo je nepobitan te ga, stoga, treba poticati, njegovati i zaštititi. Tu se podrazumijeva turizam kao djelatnost, ali i svi dionici u turizmu od koji poseban dio turističke ponude predstavlja i lokalno stanovništvo. Iako nekolicina ne sudjeluje aktivno u turizmu, ipak se svakodnevno sreću s turistima te pridonose imidžu destinacije. Brojne su teorije i istraživanja o kvaliteti življenja lokalnog

stanovništva te samoj definiciji iste. Svaka ekonomska djelatnost na neki način utječe na lokalno stanovništvo pa je takav slučaj i s turizmom. Učinci mogu biti ekonomske, društvene, kulturološke, okolišne i osobne prirode.

Turizam za Šibenik predstavlja jednu od najvažnijih ekonomskih djelatnosti. Cilj rada je istražiti percepciju lokalnog stanovništva grada Šibenika o utjecaju turizma na kvalitetu njihovih života, korištenjem anketnog istraživanja na uzorku stanovništva koje se primarno ne bavi turističkom djelatnosti. Anketno istraživanje pokazalo je kako lokalno stanovništvo u cijelosti ne prihvaća te ne uočava prednosti turizma. Ispitanici su u većoj mjeri izrazili stav o generalno većim pozitivnim učincima turizma, ali je vrlo visok udio i onih koji uočavaju više negativnih implikacija. Najvažniji ekonomski učinci, poput rasta bruto domaćeg proizvoda te rasta javnih prihoda, nisu identificirani kao pozitivni učinci kod većine ispitanika, a upravo su to pokazatelji prema kojima se u teoriji rade strategije daljnjeg razvoja turizma. Negativnim stavovima dodatno doprinose problemi iseljavanja stanovništva, nemogućnost zapošljavanja van sezone, razvoj van granica prihvatnih kapaciteta posebno u jezgrama gradova te uništavanje prirodnih i kulturnih resursa.

Lokalno stanovništvo, koje je vezano za neko određeno područje i vlastiti okoliš, ima mnogo bolji osjećaj za realne potrebe tog područja kao i jasniju viziju budućeg razvoja nego središnja uprava. Rezultati istraživanja ukazuju kako je smanjenje podrške u turizmu vidljivo. Prema tome, za dobrobit daljnjeg razvoja turizma i gospodarstva te zadovoljstva lokalnog stanovništva životom u gradu Šibeniku, nužno je uključiti vizije, želje i potrebe lokalnog stanovništva u planove za budući razvoj turističke ponude.

Literatura

- Alobiedat, A. A. (2018). Heritage transformation and the sociocultural impact of tourism in Umm Qais. *Journal of Tourism and Cultural Change*, 16(1), 22-40, <https://doi.org/10.1080/14766825.2016.1199556>
- Andereck, K. L., & Nyaupane, G. P. (2011). Exploring the nature of tourism and quality of life perceptions among residents. *Journal of Travel research*, 50(3), 248-260, <https://doi.org/10.1177/0047287510362918>
- Archer, B., Cooper, C., & Ruhanen, L. (2012). The positive and negative impacts of tourism. In *Global tourism*. Third edition. Routledge.
- Baloch, Q. B., Shah, S. N., Iqbal, N., Sheeraz, M., Asadullah, M., Mahar, S., & Khan, A. U. (2022). Impact of tourism development upon environmental sustainability: a suggested framework for sustainable ecotourism. *Environmental Science and Pollution Research*, 1-14. <https://doi.org/10.1007/s11356-022-22496-w>
- Bartis, H., & Madlwabinga, Z. (2020). Residents' perceptions of the socio-cultural impacts of tourism: A case study of the Tokyo sexwale community in Jeffrey's Bay, South Africa. *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, 9(3), 232-245, <https://doi.org/10.46222/ajhtl.19770720-15>

Biagi, B., Ladu, M. G., Meleddu, M., & Royuela, V. (2020). Tourism and the city: The impact on residents' quality of life. *International Journal of Tourism Research*, 22(2), 168-181, <https://doi.org/10.1002/jtr.2326>

Birkić, D., Primužak, A., & Erdeljac, N. (2019). Sustainable tourism development of coastal destination – The role and the significance of local residents. *Tourism in Southern and Eastern Europe*, 5, 101-119, <https://doi.org/10.20867/tosee.05.21>.

Birkić, D. (2016). Održivi turistički razvoj priobalne destinacije, Doktorska disertacija, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu, Opatija.

Brohman, J. (1996). New directions in tourism for third world development. *Annals of tourism research*, 23(1), 48-70, [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(95\)00043-7](https://doi.org/10.1016/0160-7383(95)00043-7)

Cummins, R. A. (1995). On the trail of the gold standard for life satisfaction. *Social Indicators Research*, 35(2), 179-200. <https://doi.org/10.1007/BF01079026>

DZS. (2020) Gradovi u statistici, available at: <https://podaci.dzs.hr/media/bz5hplcj/gradovi-u-statistici.xlsx> (21.01.2023.)

DZS. (2023) *Popis 2021*, available at: <https://dzs.gov.hr/naslovna-blokovi/u-fokusu/popis-2021/88> (21.01.2023.)

Farrell, B. H., & Runyan, D. (1991). Ecology and tourism. *Annals of tourism Research*, 18(1), 26-40, [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(91\)90037-C](https://doi.org/10.1016/0160-7383(91)90037-C)

FINA. (2023). Rezultati poslovanja poduzetnika available at: <https://www.fina.hr/publikacije-i-analize#dokumenti> (22.01.2023.)

GhulamRabbany, M., Afrin, S., Rahman, A., Islam, F., & Hoque, F. (2013). Environmental effects of tourism. *American Journal of Environment, Energy and Power Research*, 1(7), 117-130.

Grad Šibenik (2021). *Provedbeni program Grada Šibenika 2021.-2025.* available at: <https://www.sibenik.hr/upload/dokumenti/2022/Provedbeni%20program%20Grada%20Šibenika%20za%20razdoblje%202021-2025.pdf> (21.01.2023.)

Gupta, M. R., & Dutta, P. B. (2018). Tourism development, environmental pollution and economic growth: A theoretical analysis. *The journal of international trade & economic development*, 27(2), 125-144, <https://doi.org/10.1080/09638199.2017.1346139>

Hall, C. (2007). *Pro-poor Tourism: Who Benefits?: Perspectives on Tourism and Poverty Reduction*. Bristol, Blue Ridge Summit: Channel View Publications. <https://doi.org/10.21832/9781845410766>

Hrvatska gospodarska komora. (2015). Grad Šibenik. <https://www.hgk.hr/documents/grad-sibenik-u-2015-godini57fddbcc2c0b4.pdf> (22.01.2023.)

Hrvatski zavod za zapošljavanje. (2023). Statistika – registrirana nezaposlenost. <https://statistika.hzz.hr/Statistika.aspx?tiplzvjestaja=1> (22.01.2023.)

Hwang, D., Stewart, W. P., & Ko, D. W. (2012). Community behavior and sustainable rural tourism development. *Journal of Travel research*, 51(3), 328-341, <https://doi.org/10.1177/0047287511410350>

Jelinčić, D. A. (2006). Turizam vs. identitet. Globalizacija i tradicija, *Etnološka istraživanja*, 11(1), 161-183. <https://hrcak.srce.hr/37108>

Kachniewska, M. A. (2015). Tourism development as a determinant of quality of life in rural areas. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 7(5), 500-515, <http://dx.doi.org/10.1108/WHATT-06-2015-0028>

Kaltenborn, B. R. P., Andersen, O., Nellemann, C., Bjerke, T., & Thrane, C. (2008). Resident attitudes towards mountain second-home tourism development in Norway: The effects of environmental attitudes. *Journal of Sustainable Tourism*, 16(6), 664-680. <http://dx.doi.org/10.1080/09669580802159685>

Kumar, J., Hussain, K., & Kannan, S. (2015). Positive vs negative economic impacts of tourism development: A review of economic impact studies. *Developments of the new tourism paradigm in the Asia Pacific Region*, 405-413.

Liu, Z. (2003). Sustainable tourism development: A critique. *Journal of sustainable tourism*, 11(6), 459-475. <https://doi.org/10.1080/09669580308667216>

Macbeth, J., Carson, D., & Northcote, J. (2004). Social capital, tourism and regional development: SPCC as a basis for innovation and sustainability. *Current Issues in Tourism*, 7(6), 502-522. <https://doi.org/10.1080/1368350050408668200>

Marzuki, A. (2012). Local residents' perceptions towards economic impacts of tourism development in Phuket. *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, 60(2), 199-212. <https://hrcak.srce.hr/84563>

Moric, I., Pekovic, S., Janinovic, J., Perovic, Đ., & Griesbeck, M. (2021). Cultural tourism and community engagement: Insight from Montenegro. *Business Systems Research: International journal of the Society for Advancing Innovation and Research in Economy*, 12(1), 164-178. <https://doi.org/10.2478/bsrj-2021-0011>

Pejić Bach, M., Žmuk, B., Kamenjarska, T., Bašić, M., & Morić Milovanović, B. (2023). The economic and sustainability priorities in the United Arab Emirates: conflict exploration. *Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy*, 17(5), 966-998. <https://doi.org/10.1108/JEC-04-2022-0067>

Pigram, J. J. (1980). Environmental implications of tourism development. *Annals of Tourism Research*, 7(4), 554-583 [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(80\)90049-3](https://doi.org/10.1016/0160-7383(80)90049-3)

Pisarović, A., Tolić, I., & Tišma, S. (2022). Sustainable Local Development Potential of the Elaphites, Croatia. *ENTRENOVA-ENTerprise REsearch InNOVation*, 8(1), 329-336. <https://doi.org/10.54820/entrenova-2022-0028>

Ramkissoon, H. (2023). Perceived social impacts of tourism and quality-of-life: A new conceptual model. *Journal of Sustainable Tourism*, 31(2), 442-459, <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1858091>

Reindrawati, D. Y. (2023). Challenges of community participation in tourism planning in developing countries. *Cogent Social Sciences*, 9(1), 2164240, <https://doi.org/10.1080/23311886.2022.2164240>

Ren, T., Can, M., Paramati, S. R., Fang, J., & Wu, W. (2019). The impact of tourism quality on economic development and environment: Evidence from Mediterranean countries. *Sustainability*, 11(8), 2296. <https://doi.org/10.3390/su11082296>

Sadler, P. G., & Archer, B. H. (1975). The economic impact of tourism in developing countries. *Annals of tourism research*, 3(1), 15-32, [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(75\)90015-8](https://doi.org/10.1016/0160-7383(75)90015-8)

Turistička zajednica grada Šibenika. (2022) Izvješće o radu direktora Turističkog ureda u periodu od 01.01.-31.12.2021. <https://www.sibenik-tourism.hr/upload/stranice/2019/04/2019-04-30/100/izvjeeoraduuredaza2021.docx>

Urbanistički zavod grada Zagreba. (2017). Izvješće o stanju u prostoru grada Šibenika za razdoblje 2013.-2017. <https://www.sibenik.hr/upload/najavesjednica/2020/02/2020-02-10/12/023-a-prilog-Izvješće%20o%20stanju%20u%20prostoru%20Grada%20Šibenika%20za%20razdoblje%202013%20do%202017.pdf> (21.01.2023.)

Yu, C. P., Cole, S. T., & Chancellor, C. (2016). Assessing community quality of life in the context of tourism development. *Applied Research in Quality of Life*, 11(1), 147-162, <https://doi.org/10.1007/s11482-014-9359-6>

O autorima

Sara Bura završila je preddiplomski stručni studij obranivši završni rad na temu „Komparativna analiza ponude turoperatora I.D. Riva Tours-a i Adrialin-a“ iz područja trgovine i turizma. Autoricu je moguće kontaktirati na saragulin25@gmail.com

Helena Nikolić rođena je 27. prosinca 1987 u Zagrebu, u Hrvatskoj, gdje je završila osnovnu i srednju školu. Diplomirala je na Ekonomskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, a na istom fakultetu je stekla i titulu doktorice znanosti obranivši disertaciju pod nazivom “Determinante izvoznih aktivnosti hrvatskih poduzeća na tržištu zemalja Istočne Europe” u srpnju, 2015. Helena je zaposlena kao izvanredni profesor na Ekonomskom fakultetu Zagreb na Katedri za trgovinu i međunarodno poslovanje, a područje njenog interesa usmjereno je na međunarodna tržišta i međunarodnu trgovinu s naglaskom na strategiju izvoza. Radno iskustvo stekla je i u Hrvatskoj banci za obnovu i razvitak gdje je radila u Odjelu kratkoročnog osiguranja izvoznih potraživanja. Autorica je dostupna na hnikolic@efzg.hr.